

Elyssa Y. Cheng

Moralna ekonomija i politika buna gladnih u Koriolanu

Sažetak

Bune gladnih u razdoblju vladavine kraljice Elizabete i kralja Jamesa bile su eksplozivni izraz nezadovoljstva zbog ugroženosti oskudicom hrane i gladi. Bili su to ritualni činovi kojima je puk htio uvjeriti vlast da prihvati mjerila moralne ekonomije i poštuje pravo naroda na hranu. Shakespeare u *Koriolanu* ističe tadašnje pobune zbog gladi tako što prerađuje prisodobu s trbuhom iz rimskih nereda i prenosi je u doba kralja Jamesa te u prizorima pobune više puta spominje glad i gomilanje hrane. Poput pobunjenika u Shakespeareovo doba rulja u *Koriolanu* ne podiže ustanak kako bi srušila uspostavljeni društveni poredak nego se buni kako bi upozorila vlast da mora čuti za njihove patnje i poštovati ih. Prikazujući iznimno dobro organiziranu gomilu, dramatičar transformira dramu u društvenu kritiku kako bi potaknuo publiku da razmišlja o potencijalnoj opasnosti od narodnih nemira i naveo vlast da postane svjesna posljedica zanemarivanja glasa naroda. Dramatičar svojom kritikom uspijeva prikazati i kako se glad može pretvoriti u jaku kolektivnu moć koja predstavlja ozbiljnu prijetnju vlasti.

Koriolan je napisan u tegobno vrijeme porasta cijena žita, kad je vladao strah od oskudice i gladi. Annabel Patterson u knjizi *Shakespeare i glas naroda* ističe da je 1608. došlo do naglog rasta cijena pšenice, a “1609, kad su cijene pale, poskupio je ječam, hrana siromašnih” (str. 137). Uz iznenađan porast cijena žita, to razdoblje obilježeno je radikalnim seljačkim bunama. John Stow u *Anali*ma izvještava da se u svibnju 1607. okupio velik broj seljaka, čak pet tisuća njih, u raznim grofovijama Midlandsa (uključujući i Shakespeareov zavijač, grofoviju Warwick-

shire); prosvjedovali su zbog čestih ograđivanja posjeda i prateće oskudice i gladi.¹ Za razliku od buna u prethodnom stoljeću, koje su vodili buntovni plemići ili vjerski otpadnici, taj niz seljačkih buna, u povijesti poznat kao Midlandske bune iz 1607, bile su prve uistinu seljačke bune u Engleskoj.² Premda su bune brzo ugušene, strah i tjeskoba koje su one izazvale dugo su trajale. Pišući s velikom suosjećajnošću o tim bunama, Shakespeare je namjerno promijenio svoje izvore kako bi istaknuo sličnosti između buna rimskih plebejaca zbog cijena žita, buna zbog ograđivanja posjeda i buna gladnih koje su dizali njegovi suvremenici.³ Budući da su drugi kritičari već pomno istražili odnose između *Koriolana* i buna protiv ograđivanja posjeda,⁴ ja ovdje želim locirati povezanosti između te drame i buna gladnih koje su se dizale u gradskim područjima i u gradićima koji su u tom razdoblju izvozili hranu.⁵ Usredotočit ću se na bune gladnih jer su prizori pobune i jezik prosvjednika u *Koriolanu* mnogo sličniji povijesnim scenarijima londonske bune gladnih i bune šegrtā nego bunama zbog ograđivanja posjeda.⁶ Premda je izbijanje bune zbog ograđivanja posjeda prouzročilo tjeskobu zbog prijetnje oskudicom hrane, Shakespeareovu gradsku publiku najviše su zabrinjavale bune gladnih koje su često izbijale u njihovim četvrtima. Na temelju te zabrinutosti ustvrdit ću da je Shakespeare u toj drami kritizirao vlast zbog zanemarivanja narodnog nezadovoljstva i upozoravao je na moguće posljedice zanemarivanja osnovnih potreba običnog puka.

Esej E. P. Thompsona *Moralna ekonomija engleskog puka u osamnaestom stoljeću* jedan je od najnadahnutijih argumenata u korist pobunjenika potaknutih glađu u povijesti Engleske. U njemu Thompson tvrdi da bune gladnih

ne treba smatrati jednostavno “pobunama želuca” jer su one iskazivale red i usmjerenost koje se ne bi moglo objasniti samo očajem zbog gladi” (str. 78). Autor drži da su bune gladnih bile “vrlo zamršen oblik izravne narodne akcije, disciplinirane i s jasnim ciljevima”, “u njima se djelovanje naroda oblikovalo vjerom da brani tradicionalna prava ili običaje”. Thompson misli da su se ta prava i običaji izvodili iz “moralne ekonomije siromašnih”, paternalističkog modela koji je zahtijevao da se hrana prodaje po svojoj prvotnoj cijeni ili ne znatno višoj i da potrebe siromašnih uvijek moraju imati prednost pred potrebama trgovaca i posrednika.

Iako je osmišljen za bune gladnih u Engleskoj osamnaestog stoljeća, Thompsonov model može se primijeniti i na proučavanje pobuna za vladavine Elizabete i Jamesa, jer običaji moralne ekonomije potječu iz srednjeg vijeka, a trajali su sve do osamnaestog stoljeća.⁷ Thompsonov model prvo podsjeća čitatelje da su se engleski prosvjednici bunili zbog toga što su vjerovali u moralnu ekonomiju – konsenzus zajednice u kojem se pretpostavljalo da vlast ima paternalističke obaveze prema potrebitima u doba oskudice. Pobunjenici su dizali bunu u obranu običaja koji su propisivali paternalističko-moralne obaveze i tradicionalne prakse koje je narod očekivao od vladajuće klase. Prema tom modelu, shvaćamo da bune gladnih nisu bile samo posljedica oskudice ili porasta cijena. One su zapravo bile prouzročene naglom inflacijom kao posljedicom nezakonite manipulacije tržištem koju su provodili trgovci žitom i posrednici. Narod je osjetio potrebu da pribjegne uličnim prosvjedima jer vlast nije osigurala razumne cijene na tržištu. Thompson drži da je narod smatrao svoje djelovanje opravdanim u okviru moralne ekonomije koja je podržavala obavezu vladajuće klase da se brine za narod kako bi on zauzvrat bio pokoran. Autor prije svega tvrdi da pobunjenici nisu prosvjedovali samo da bi tržišne cijene ostale razumne nego i da bi zaustavio one koji potkopavaju društvenu pravdu, jer su prosvjednici isticali moralnu ekonomiju kao središnju moralnu vrijednost društva u cjelini.

Služeći se *Knjigom naredaba*, popisom hitnih mjera za pomoć siromašnima u vrijeme oskudice za vladavine Elizabete i Jamesa kao primjerom, Thompson podsjeća čitatelje da prosvjednike ne treba smatrati pobunjenicima jer

u njihovu djelovanju nije bilo nereda, a prije samih prosvjeda uvijek su pisali peticije (str. 107-15). Za podanike Elizabete i Jamesa, bune zbog gladi mogle su biti mehanizam kojim je puk izražavao svoje političke zahtjeve.⁸ Kako uočava Keith Wrightson u knjizi *Englesko društvo 1580-1680*, prosvjednici su djelovali jer su željeli ispraviti konkretne nepravde. Ipak, unatoč prirodi tih prosvjeda, oni su se ponašali vrlo suzdržano, i rijetko ih se strogo kažnjavalo. Vladajuću klasu dinastija Tudor i Stuart kao da nije toliko zanimalo da kazne pobunjeni puk; brzo su poduzimali mjere kako bi ublažili opravdano nezadovoljstvo puka, i stoga narod, premda je prkosio vlastima, “nije bio opasna prijetnja postojećem društvenom poretku” (str. 175-79). Narod se bunio kako bi riješio konkretne pritužbe, ali nije imao nikakvu viziju o alternativnom političkom modelu koji bi zamijenio tadašnje političke institucije (str. 175). Na temelju tog obostranog konsenzusa, Wrightson zaključuje da je vlast Tudora i Stuarta brzo djelovala kako bi ublažila nevolje siromašnih prosvjednika i održala vjerodostojnost među pukom te obnovila “prešutan sporazum o uzajamnim dužnostima” koji je legitimirao njihovu vlast (str. 179).

U poslanici objavljenj 2. lipnja 1608. kralj James I. govorio je o pritužbama na porast cijena žita, gomilanju žita i manipulacijama tržištem u raznim dijelovima Engleske. Nadao se da će mirovni suci osigurati da se očajnim siromasima žito prodaje po prikladnim i milosrdnim cijenama i da bogatiji neće odbaciti svoje kršćansko milosrđe i gostoprimstvo, i u gradovima i u pokrajinskim gradićima, kako bi se ublažile patnje siromašnih (Hughes i Larkin, str. 186-88). Ta kraljevska poslanica nije bila samo službeni instrument kojim je trebalo smiriti gnjev prosvjednika protiv ograđivanja posjeda. Teški vremenski uvjeti u Engleskoj na zimu 1607-8, kao i oskudica i zimska hladnoća, naveli su trgovce žitom i posrednike da počnu gomilati žito. William Combe u pismu Earlu od Salisburyja ovako prikazuje stanje: “oskudicu i znatno poskupljenje žita [...] prouzročili su oni koji ga gomilaju, odbijajući ga iznijeti na tržište, u pohlepnoj želji da žito poskupi” (citirano u Bul-lough, str. 558).⁹ Doista, glas i gomilanje žita stvarali su tešku situaciju 1607. i 1608. godine. U drugoj poslanici, objavljenj 4. siječnja 1609. kralj je iznova istaknuo da je stanje teško i da bogati moraju ponuditi gostoprimstvo

svojim siromašnim bližnjima u doba oskudice (Hughes i Larkin, str. 202).

Napisan u Stratfordu na Avonu 1608. godine, nakon oštarih seljačkih prosvjeda, pod utjecajem tog političkog ozračja, *Koriolan* izražava autorovu zabrinutost zbog oskudice hrane, gomilanja žita i nereda zbog gladi do kojih je dolazilo u raznim dijelovima Engleske. U toj drami stalne su teme oskudica žita, gnjev usmjeren prema onima ga gomilaju i zahtjev puka da se njegove pritužbe čuje i poštuje. Shakespeare kao dramatičar svjesno mijenja scenarij svojega izvora kako bi komentirao prosvjede zbog gladi i gomilanja žita u suvremenom Londonu. Time je potaknuo publiku da razmisli o mogućim opasnostima od bune zbog gladi i prisilio vlast da postane svjesna posljedica zanemarivanja glasa naroda.

Kako primjećuje Christopher Hill u eseju *Mnogoglavlo čudovište*, mnogi politički mislioci prije 1640, kao što su Sir Philip Sidney, Sir Thomas Smith, Henry Stubbe i Francis Osborn, držali su da su demokracija i narodni prosvjedi opasni i pobunjenički jer je puk "prevrtljiv, nepostojan i nesposoban za racionalno mišljenje" (str. 181). Međutim, na početku *Koriolana* Shakespeare predstavlja iznimno dobro organiziranu skupinu gladnih prosvjednika koja pribjegava javnoj demonstraciji u nadi da će vladajuća klasa saslušati njihove pritužbe. Držeći u rukama štapove, toljage i ostalo oružje, demonstranti na ulicama Rima prosvjeduju protiv rimskog Senata zbog poskupljenja i nerazumnog gomilanja žita. Tu Shakespeare namjerno prikazuje miran i iznimno suzdržan puk, koji svojom pobunom, kao i engleski prosvjednici, želi izraziti svoje pritužbe i zahtjev za društvenom pravdom kako ga on shvaća. Prvi građanin, navodni vođa prosvjeda gladnih, zahtijeva od svojih sljedbenika da prvo slušaju, a zatim da izraze svoje pritužbe. Želi da ga oni čuju kako "govori", a nakon tog zahtjeva pobunjenici odjekuju svojim "govorite, govornice!" (1.1.1-2).¹⁰ Govoriti znači zadovoljiti njihove pritužbe. Govorenje im pruža mogućnost da vlast dozna za njihovu oskudicu. Prosvjednici očekuju da će vlast tada saslušati njihove zahtjeve i brzo djelovati kako bi ih riješila nevolja.

Osjećajući da vlast nije spremna pobrinuti se za njihove muke, Prvi građanin pita prosvjednike: "Jeste li svi spremni prije poginuti nego skapati od gladi?" (1.1.3). Oni jednoglasno odgovaraju da su "spremni" poginuti kako ne bi umrli od gladi, što naznačuje da su bliži tome da umru od

gladi nego od mača (1.1.4, ispušteno u Bogdanovićevo prijevodu). Izgladnjeli rimski građani za sve okrivljuju ratnog junaka Koriolana. Premda nije "pohlepan" kao trgovci koji gomilaju žito, njega proglašavaju "neprijateljem puka" i govore da "ujeda bijedni narod kao bijesno pseto" (1.1.5-6; 1.1.35-38). U drami postupno shvaćamo zašto je Koriolan postao glavnom metom napada i ogorčenosti građana. Na početku drame Rimljani su u ratu s Volščanima, a budući da je Koriolan glavni zapovjednik, on gomila žito kako bi opskrbio vojsku, što neizbježno dovodi do manjka u zalihama (1.1.240-1). Za razliku od patricija, koji se više bave svojim vojnim pohodima, rimski plebejci brinu se samo za svoje osnovno pravo na prehranu; naime, brinu se mogu li kupiti žito po razumnim tržišnim cijenama (1.1.9). Tu Shakespeare pokazuje da gnjev siromaha usmjerava njihova potreba za hranom. Njihova duboka ogorčenost na vladajuću klasu temelji se na konsenzusu da bi vlast trebala njihove potrebe staviti iznad rata i vojne ekspanzije.

Kad se uvjerio da će ga prosvjednici podržati, Prvi građanin ističe da ti manji neredi mogu postati prijetnja vlastima ako patriciji ne pomognu siromašnima u doba oskudice. Naime, ako vladajuća klasa ne uspije zadovoljiti potrebe siromašnih u doba krize, neredi zbog gladi potaknut će neumoljivu klasnu mržnju. Nema dvojbe da je podjarivački govor Prvog građanina pomno pripremljen kako bi se pozvao na duboko ukorijenjenu mržnju puka prema izrabljivanju i klasnom potlačivanju. On prvo pokušava razvrstati ljude u dva suprotstavljena tabora: bogate, dobro opskrbljene patricije i siromašne, uboge plebejce (1.1.12-13). Pojmovi kojima opisuju obilje u kojemu živi viša klasa – "čega je u onih gore previše", "njima pretječe", "obilje" – u jakom su kontrastu s onima kojima opisuju bijedu niže klase – "ubogi građani" "mršava tjelesa", i "patimo" (1.1.13-18).¹¹ Tu Prvi građanin jasno svjedoči da viša klasa čuva hranu i da je upravo obilje u njezinim skladištima izvor nevolja niže klase i uzrok pobune (1.1.16-20)

Kao što se navodi u drami, slični prosvjedi održavaju se i u drugim dijelovima grada, i publika odmah postaje svjesna potencijalne razorne moći prosvjeda zbog gladi. U tom trenutku ulazi Menenije i gladnom puku izgovara svoju prispodobu o trбуhu. Shakespeare opet smješta prizore sebi suvremenih buna gladnih u kontekst narodnih pro-

svjeda rimskih plebejaca. Prvo moramo primijetiti da je pobunjena gomila naoružana "štapovima" i "toljagama" – oružjem Shakespeareovih suvremenika (1.1.48) – a način na koji Prvi građanin ulaže peticiju vlastima sličan je onome na koji to čine gladni prosvjednici u Shakespeareovo doba. Znajući da Menenije dolazi kako bi govorom ublažio njihov gnjev, Prvi građanin spominje da rimski senatori znaju da se oni bune zbog oskudice žita, ali su odlučili zanemariti njihove nevolje. Prosvjednici se ne bune samo zato da ispušu svoj gnjev nego i da pokažu svoju kolektivnu moć.

Suočivši se s neposrednom prijetnjom pobunjene gomile, Menenije diplomatski preusmjerava krivnju s patricija na bogove:

A za svoje patnje
I oskudicu u skupoci ovoj
Baš tako biste mogli štapovima
I na nebo juriti, ko što sad
Na državu navaljujete rimsku,
Jer ona stupa naprijed stalnim putem
Riskidajući pritom tisuć' uzda
Od mnogo jačih lanaca, no što ih
Vaš otpor može staviti. A skupocā?
Nju prave bozi, a ne patriciji –
Na koljena, a ne na oružje!

To skretanje pozornosti odraz je vjere renesansnih Engleza da su oskudica i loši vremenski uvjeti Božja osveta zbog njihovih grijeha.¹² Prenoseći krivnju za patnje plebejaca na bogove, Menenije pokušava pronaći legitime razloge kako vlast ne bi bila optužena za izrabljivanje. Osim tog izgladnjivanja, on se poziva i na pojam moralne ekonomije, potvrđujući patricijske paternalističke dužnosti, kao i njihove obaveze prema puku te tako neizravno kritizira puk zbog toga što ne zna cijeniti dobrotvorstvo vladajuće klase (1.1.65-69).

No kad je gomila čula Menenijevu argumentaciju, još se više razgnjevila. Prvi građanin pobija tu argumentaciju ističući da glad koju trpe nije posljedica prirodne katastrofe nego klasnog potlačivanja:

Što? Za nas da se brinu! E – dabome! Nikad se još nisu za nas brinuli. Mirno gledaju gdje skapavamo od gladi, a njihove su žitnice pune puncate. Prave zakone protiv lihv, da pomognu lihvaru. Svaki dan ukinu po koju zdravu ured-

bu izdanu protiv bogataša i spremaju svaki dan sve oštrije naredbe da okuju i sapnu sirotinju. Ako nas rat ne proždre, oni će – i to je sva njihova ljubav prema nama (1.1.70-76).

Shvativši da nije lako manipulirati pukom koji prosvjeduje protiv gladi, Menenije odlučuje konstruirati svoju prispodobu o trбуhu: aristokratsku političku bajku koja potpomaže da se legitimira izrabljivanje koje provodi vladajuća klasa.¹³ Obračajući se bundžijama: "vrlji prijatelji i susjedi", otkriva da je svjestan moralnih obaveza renesansne aristokracije prema nižoj klasi i svoje tjeskobe u vezi s mogućim posljedicama bune gladnih (1.1.53). Kad se Prvi građanin usprotivi Meneniju ističući da glad "nije državi nepoznata" i izražavajući nadu prosvjednika da će vlast saslušati njihov glas, Menenije odgovara da su suša i teške vremenske nepogode izraz osvete bogova zbog ljudskih grijeha; stoga bi plebejci trebali kleknuti i moliti za milost bogova umjesto da okrivljuju patricije koji se paternalistički brinu za njih (1.1.56-69). Menenijev diskurs sadrži dva sloja političke hipokrizije. S jedne strane, on pokušava preusmjeriti gnjev puka s patricija na bogove, a s druge strane namjerno ignorira zanemarivanje moralne ekonomije kao glavnu pritužbu prosvjednika; istodobno ističe da je premostio svjesno svojih paternalističkih dužnosti/obaveza prema puku. No prosvjednike nije bilo lako uvjeriti. Prvi građanin smješta dopunjuje svoj argument dokazujući da ih neće uništiti rat nego patriciji, jer gomilaju žito (1.1.71-76).

Osjećajući da se približava klasni rat, Menenije predlaže da će pobunjenicima ispričati bajku o trбуhu (1.1.85-144). Usporedivši državu koja gomila žito s trбуhom, a pobunjenike s buntovnicima, nezadovoljnim dijelovima tijela, on pokušava uvjeriti svoj plebejsku publiku da je pobuna udova protiv trбуha besmislena jer trбуh nesebično probavlja hranu i šalje "brašno" udovima, a sebi ostavlja samo "mekinje". No ta parabola ne uspijeva uvjeriti gladnu gomilu da se rasprši i vrati kući. Čuvši Menenijevu grotesknu tjelesnu ekonomiju, Prvi građanin nudi svoje vlastite političko-tjelesne metafore: "... ruka – vojnik naš, / I noga – konj, i jezik – trubač naš, / I ostali još radnici i sitni / Svi pomagači u toj našoj građi" (1.1.105-8), u namjeri da prisvoji drukčiju interpretaciju tijela, "interpretaciju koja ističe funkciju, a ne podložnost, djelovanje a ne

zavisnost" (Jagendorf, str. 460). Dekonstruirajući Menenijevu horizontalnu topografiju skladišta, rijeka i ureda sa središtem u truhu, pobunjenik rekonstruirao alternativan, vertikalni model u kojemu dijelovi tijela suraduju u službi zajedničkog pothvata, a sputavaju ih samo orijeva na dnu – "koji služi tijelu / za đubrište?" (1.1.111).

Premda Menenije ulaže mnogo energije ne bi li smirio gomilu, pojava Marcija (koji potom dobiva počasno ime Koriolan¹⁴) smjesta raspiruje plamen klasnog rata. On je očito zabrinut zbog nereda prouzročenih gladu koji izbija u nekoliko četvrti gradskog središta, i zbog potencijalne prijetnje koju narodna buna može značiti, i u potpunosti zanemaruje pritužbe pobunjenika (1.1.173-78). Kad dozna da pobunjenici prosvjeduju zbog nepravdnih cijena i tržišne raspodjele, izražava najdublji prezir prema radničkoj klasi spominjući da je beskorisna u voličanskim ratovima (1.1. 240-41). Njegova ravnodušnost prema osnovnim potrebama niže klase i nespremnost da sasluša glas naroda predznak su njegova otpora da na trgu zatraži njihove glasove, njegova nezasluzenog izgona i konačne tragične smrti.

Koriolanovo odbijanje da moli podršku od naroda na trgu vrlo je politiziran trenutak u drami u kojoj Shakespeare blisko povezuje svoj kazališni Rim sa svojim suvremenim Londonom. Premda početna namjera gomile nije rušenje uspostavljenog društvenog poretka, moć njezina jedinstva i potencijalna prijetnja njihova gnjeva tako su jake da se latentni užas mnogoglavog čudovišta pretvara u politički angažman koji Shakespeare strastveno zastupa u toj drami. Koriolanovo oklijevanje da proguta svoj plemićki ponos i kompromitira svoje dostojanstvo kako bi ljeporječivošću stekao narodnu podršku tako se pretvara u kazališnu metaforu kojom Shakespeare potiče svoju plemićku publiku na razmišljanje o tome trebaju li saslušati pritužbe onih koji se bune zbog cijena žita. Pobjedonosno se vraćajući iz voličanskog rata, Koriolan ima svako pravo da ga se proglasi konzulom; no prije nego što uspije primiti titulu, mora otrpjeti narodni "običaj posramljivanja" tako što će moliti za odobrenje obična puka. Njegovo odbijanje da navuče ponižavajuću halju i plebejcima pokaže svoje rane razvija se kao senzacionalno dramatičan scenarij koji ističe posljedice zanemarivanja patnji niže klase.

Prije nego što stupi na pozornicu kako bi izveo običajan "obred poniženja", iz razgovora između dva tribuna utornika doznajemo da unatoč Koriolanovom ratnim podvizima, njegova nespremnost da gomili pokaze svoje rane i udvara se rulji dovoljan je izgovor da mu oduzmu počast konzula. U njegovu razgovoru s Menenijem vidi se da iako Menenije dijeli njegov aristokratski ponos, on je podložniji tom javnom ritualu, dok se jasno osjeća jak Koriolanov otpor. Prije nego što pristaje podvrgnuti se ponižavajućem ritualu, on priznaje Meneniju da želi "taj običaj prekršiti" (2.2. 133). Kad ga Menenije uvjeri da treba poštovati tradicionalne običaje i potakne ga da se ponaša u skladu s običajima na trgu, on iznova oklijeva (2.3. 105-7). S druge strane, Shakespeare prikazuje i kolektivnu moć gomile i posljedice narodnog gnjeva. Treći građanin jasno ističe čudovišnost mnoštva govoreći: "Nezahvalnost je kazna, a kad bi svjetina bila nezahvalna, značilo bi to praviti od svjetine nakazu. A kako smo mi njeni članovi, učinili bismo sami sebe nakaznim članovima" (2.3.9-12). Premda se taj ulomak može protumačiti kao Shakespeareov opis prevrtljive, razorne i neobuzdane prirode gomile s gladišta vladajuće klase, može ga se pročitati i kao odlučnost gomile da navede vlast da obrati pozornost na njihov glas. Valja primijetiti da je Shakespeareova gomila u tom prizoru politički osjetljiva i vrlo kritična, kao što čujemo u odgovoru Četvrtog građanina Koriolanu: "Bili ste bić njenim dušmanima, a bili ste i šiba njenim prijateljima. Niste, da pravo kažem, voljeli prosti puk" (2.3.83-85). Po našem mišljenju, Shakespeareova gomila vidi nespremnost plemstva da vidi patnju niže klase kao "[plemstvo] ne voli prosti puk" – što je predodžba njegova zanemarivanja svojih moralno-paternalističkih dužnosti prema nižoj klasi. Pitanje pravednih cijena i distribucije žita postaje glavna tema debate, kao i izgovor tribunima da izdaju Koriolana. Nema dvojbe da oba tribuna, Brut i Sicinije, znaju manipulirati istinskom patnjom gladnih buntovnika kako bi potaknuli nezaustavljivi bijes rulje. Tu Shakespeare jasno naznačuje da iako vlasti mogu nemire prouzročene oskudicom shvaćati kao nevažnu smetnju, ako se ne posveti dužna pažnja osnovnim potrebama puka, glad naroda pretvorit će se u nezaustavljivi bijes i gomila će nesmiljeno napadati svaku vlast. Dakle, kad Koriolan raspravlja s tribunima o tome zaslužuje li izgladnjela sirotinja žito koje

se čuva u skladištima, on izravno raspiruje gnjev puka i ubrzo se iz ratnog junaka pretvara u narodnog neprijatelja. Prognaju ga i mora se obratiti Aufidijevom taboru za pomoć.

Koriolanov aristokratski ponos, kao i njegov osjećaj o svom društvenom rangu, neizbježno će mu odrediti sudbinu i spriječiti ga da bude djelotvoran izvan bojišta. I on sam svjestan je te tragične mane. Kad ga Volumnija uvjeri da bude mirotvorac, a ne neprijatelj Rima, Koriolan shvaća da će tako postati lak plijen za Aufidija i prouzročiti vlastitu propast. Njegova posljednja nada, da mu sin neće biti političar nego vojnik, ne samo da je priznanje njegova neuspjeha u igranju uloge političara nego i odaje Shakespeareovu uvjerenje da bi političari trebali odbaciti svoj aristokratski ponos, saslušati pritužbe puka i priznati njihove osnovne potrebe (5.3. 70-75). Shakespeare upozorava da bi u suprotnom zacijelo izazvali neukrotiv masovni gnjev, a razorna moć kolektivnog bijesa dovoljno je jaka da potkopa svaki uspostavljeni društveni poredak. U predgovoru *Prilogu kritici političke ekonomije* Karl Marx tvrdi:

U društvenoj proizvodnji svoga života ljudi stupaju u određene nužne odnose, koji su neovisni od njihove volje, odnose proizvodnje koji odgovaraju danom stanju razvoja njihovih materijalnih proizvodnih snaga. Ukupnost tih odnosa tvori ekonomsku strukturu društva, stvarne temelje na kojima se gradi pravna i politička nadgradnja i kojima odgovaraju određeni oblici društvene svijesti. Način proizvodnje materijalnog života uvjetuje opći proces društvenog, političkog i intelektualnog života. Ne određuje svijest ljudi njihovo biće nego njihovo društveno biće određuje njihovu svijest.

U tom argumentu Marx tvrdi da ekonomski proizvodni odnosi u društvu određuju oblik države i društvene svijesti, ili šire govoreći, sve društvene i političke strukture, poput zakona, politike, religije, obrazovanja, umjetnosti itd. Ne citiram taj ulomak kako bih razotkrila Shakespearea kao marksističkog političkog radikalna, jer njegov politički konzervativizam ili radikalizam nije glavna tema ovog eseja. Pozivajući se na taj Marxov argument želim istaknuti da, iako nije mogao poznavati Marxove političko-ekonomske teorije, Shakespeare u toj drami iskazuje istančanu svijest o uzajamnostima i međudnosima ekonomske baze i

političke nadgradnje. Iako i plebejci i patriciji shvaćaju da je prisposoba o truhu politički varljiv mit, ni Menenijeva horizontalna topografija truha kao skladišta ni pobunjenički alternativni vertikalni kooperativni model ne mogu poništiti plebejski radni prilog u ekonomskoj proizvodnji svoga društva. Obje strane priznaju da moralna ekonomija poštuje prava plebejaca na osnovne životne potrebe i shvaćaju da su bune gladnih – pobune truha – izravan izraz narodnoga gnjeva zbog propadanja tog ekonomskog modela.

Kao što vidimo u kraljevskim objavama kralja Jamesa iz 1608. i 1609, on nije smjesta djelovao, nije se zauzeo za moralnu ekonomiju kako bi spriječio postupno propadanje tog moralnog ekonomskog modela; ipak, u drami se otkriva zgroženost samoga Shakespearea i njegovih suvremenika zbog nesposobnosti vlasti da regulira cijene hrane i zadovolji osnovne potrebe naroda. Postavljen u kontekst staroga Rima, Koriolan predstavlja razočaranje podanika kralja Jamesa zbog toga što vlast nije priznavala očaj naroda u doba velike oskudice i gladi. Gnjev gomile, strah patricija od predstojećih nereda i klasna mržnja plebejaca ilustracija su straha i šoka u kojemu su ljudi tada živjeli; drama nužno pokazuje publici kako se glad može pretvoriti u jaku kolektivnu moć koja znači ozbiljnu prijetnju vlasti.

Citirana djela:

Janet Adelman, *Anger's My Meat: Feeding, Dependency, and Aggression in Coriolanus*, u: *Representing Shakespeare: New Psychoanalytic Essays* (ur. Murray M. Schwartz, Coppélia Kahn), Johns Hopkins UP, Baltimore 1980.

Ian Archer, *The Pursuit of Stability: Social Relations in Elizabethan London*, Cambridge UP, Cambridge 1991.

Geoffrey Bullough (ur.), *Narrative and Dramatic Sources of Shakespeare*, sv. V, Routledge and Kegan Paul, London 1964.

Edwin F. Gay, *The Midland Revolt and the Inquisitions of Depopulation of 1607*, u: *Transactions of the Royal Historical Society*, New Series, br. 18, Cambridge 1904.

David George, *Plutarch, Insurrection, and Dearth in Corio-*

lanus, u: *Shakespeare and Politics* (ur. Catherine M. S. Alexander), Cambridge UP, Cambridge 2004.

Andrew Gurr, *Coriolanus and the Body Politic*, u: *Shakespeare Survey*, br. 28, Cambridge 1975.

Christopher Hill, *The Many-Headed Monster, Change and Continuity*, Harvard UP, Cambridge 1975.

E. J. Hobsbawm, *Primitive Rebels: Studies in Archaic Forms of Social Movement in the 19th and 20th Centuries*, Norton, New York 1959.

James Holstun, *Tragic Superfluity in Coriolanus*, u: *English Literary History*, br. 50, Baltimore 1983.

Paul L. Hughes, James F. Larkin (ur.), *Stuart Royal Proclamations*, sv. 1, Clarendon P, Oxford 1973.

Zvi Jagendorf, *Coriolanus: Body Politic and Private Parts*, u: *Shakespeare Quarterly*, br. 41, Baltimore 1990.

Roger B. Manning, *Village Revolts: Social Protest and Popular Disturbances in England, 1509-1640*, Clarendon P, Oxford 1988.

John E. Martin, *Feudalism to Capitalism: Peasant and Landlord in English Agrarian Development*, Macmillan P, London 1983.

Karl Marx, *Preface to Contribution to the Critique of Political Economy*, u: *The Marx-Engels Reader* (ur. Robert C. Tucker), Norton, New York 1978.

Karl Marx, Frederick Engels, *The German Ideology, Part I*, International Publishers, New York 2001.

Andrew McRae, *God Speed the Plough: The Representation of Agrarian England, 1500-1660*, Cambridge UP, Cambridge 1996.

Annabel Patterson, *Shakespeare and the Popular Voice*, Basil Blackwell, Oxford 1989.

E. C. Pette, *Coriolanus and the Midland Insurrection of 1607*, *Shakespeare Survey*, br. 3, Cambridge 1950.

Arthur Riss, *The Belly Politic: Coriolanus and the Revolt of Language*, u: *English Literary History*, br. 59, Baltimore 1992.

William Shakespeare, *Coriolanus*, u: *The Norton Shakespeare* (ur. Stephen Greenblatt, Walter Cohen, Jean E. Howard, Katherine Eisaman Maus), Norton, New York 1979.

Buchanan Sharp, *In Contempt of All Authority: Rural Aristocrats and Riot in the West of England, 1586-1660*, U of California P, Berkeley 1980.

E. P. Thompson, *The Moral Economy of the English Crowd in the Eighteenth Century, Past and Present*, br. 50, Oxford 1971.

Robert C. Tucker (ur.), *The Marx-Engels Reader*, Norton, New York 1978.

John Walter, Keith Wrightson, *Dearth and the Social Order in Early Modern England*, u: *Rebellion, Popular Protest and the Social Order in Early Modern England* (ur. Paul Slack), Cambridge UP, Cambridge 1984.

Richard Wilson, *Against the Grain: Representing the Market in Coriolanus*, u: *Seventeenth Century*, br. 6, Durham 1991.

Andy Wood, *Riot, Rebellion and Popular Politics in Early Modern England*, Palgrave, New York 2002.

Keith Wrightson, *English Society, 1580-1680*, Associated UP, New Brunswick 1982.

Elyssa Y. Cheng doktorirala je engleski jezik 2003. na Sveučilištu države New York u Buffalu. Danas radi na Odsjeku za zapadne jezike i književnost Državnog sveučilišta Kaohsiung, gdje predaje Shakespearea i ranu britansku književnost. Objavljuje tekstove (na kineskom i engleskom) o politici i poetici rada u renesansnoj engleskoj drami. Istražuje kulturu trgovine u komediji rane modernosti.

Prijevod: Goran Vujasinović

¹ Stovov opis Midlandske bune 1607. i oskudice 1608. pronašala sam u njegovim *The Annales of England*, u petom svesku knjige Georga Bullougha *Narrative and Dramatic Sources of Shakespeare*, str. 554-58.

² Podrobniju raspravu o Midlandskoj buni 1607. vidi u: Edwin

F. Gay, *The Midland Revolt and the Inquisitions of Depopulation of 1607*, Roger B. Manning, *Village Revolts: Social Protest and Popular Disturbances in England, 1509-1640*, str. 227-42; John E. Martin, *Feudalism to Capitalism: Peasant and Landlord in English Agrarian Development*, str. 172-215; Annabel Patterson, *Shakespeare and the Popular Voice*, str. 136-38; John Walter and Keith Wrightson, *Dearth and the Social Order in Early Modern England*.

³ Kritičari su uočili i isticali da je Shakespeare u svojoj drami namjerno mijenjao Plutarhove izvore. Kod Plutarha se narod buni zato što Senat odbija suzbiti lihvarjenje; kod Shakespearea puk se buni jer umire od gladi. Ta izmjena, kojom se protulihvarski prosvjed promijenio u bunu gladnih – postaje jasna izjava kojom se izražava Shakespeareaova zabrinutost, a i njegovih suvremenika, u vezi s narodnom pobunom. O Shakespeareaovim izmjenama izvora kojima se služio mnogo sam doznala u: Janet Adelman, *Anger's My Meat: Feeding, Dependency, and Aggression in Coriolanus*; Andrew Gurr, *Coriolanus and the Body Politic*; E. C. Pette, *Coriolanus and the Midland Insurrection of 1607*; Arthur Riss, *The Belly Politic: Coriolanus and the Revolt of Language*; Richard Wilson, *Against the Grain: Representing the Market in Coriolanus*.

⁴ Raspravu o korelaciji između Koriolana i Midlandske bune 1607. dugujem E. C. Pettetu i njegovim uvjerljivim dokazima o Shakespeareaovoj zabrinutosti zbog tadašnje društveno-ekonomske situacije. Koristila mi je i izvrsna diskusija Davida Georgea o Shakespeareaovoj izmjeni Plutarhovitih izvora, kao i o bliskoj povezanosti Midlandske bune 1607. s oskudicom i glađu 1607-8. Vidi članak E. C. Petteta i analizu Davida Georgea u: *Plutarch, Insurrection, and Dearth in Coriolanus*.

⁵ Narodne bune u elizabetansko-jakobinskoj Engleskoj mogu se podijeliti na dvije kategorije. U prvu se ubraja pobune protiv ograđivanja posjeda, koje su obično uključivale oštre prosvjede protiv ograđivanja oranica i uništavanje žvica i ograda podignutih kako bi se ograničio pristup bivšim zajedničkim pašnjacima, ili protiv podjele bivših zajedničkih polja na katastarski definirane farme. Drugo, dolazilo je do buna gladnih u velikim gradovima i na područjima s kojih se izvozilo hranu, kad su siromašni težaci svjedočili izvozu žita iz svog zavičaja i stoga pokušavali zaustaviti prijevoz hrane. Definicije pobuna protiv ograđivanja posjeda i buna gladnih vidi u Wrightson, *English Society*.

⁶ Scenarije londonskih buna gladnih i buna šegtra vidi u Ian Archer, *The Pursuit of Stability: Social Relations in Elizabethan London*; Roger B. Manning, *Village Revolts: Social Protest and Popular Disturbances in England, 1509-1640*.

⁷ Premda su Thompsonova tema buna gladnih u Engleskoj osamnaestog stoljeća, koja primjena njegova modela moralne ekonomije ni u kojem slučaju nije anakronična. U *God Speed the Plough: The Representation of Agrarian England, 1500-1660*, Andrew McRae istražuje „verzije moralne ekonomije“ u šesnaestom i sedamnaestom stoljeću ski-

cirajući i razrađujući varijante agrarnog diskursa u njegovim konzervativnim, crkvenim oblicima, urbane forme satirične drame i radikalne forme u vizijama republičkog pokreta 1540-ih i u Winstanleyevim komunama 1650-ih. On tvrdi da se u ranoj literaturi o britanskim agrarnim bunama agrarno društvo predstavlja kao društveno međuzavisno, da se osuđuje pojedinačna pohlepa kao uzrok društvenog propadanja i ističe paternalističko-moralna obaveza feudalnih gospodara prema zakupcima (21-132). U *Riot, Rebellion and Popular Politics in Early Modern England* Andy Wood služi se primjerima iz raznih izdanja *The Book of Orders* (1587, 1594, 1595, 1622 i 1630) kako bi ilustrirao bune gladnih kao narodnu tradiciju kojom se zadovoljavaju društvene pritužbe prosvjednika (95-100). Vidi Andrew McRae, *God Speed the Plough: The Representation of Agrarian England, 1500-1660*, str. 21-132; Andy Wood, *Riot, Rebellion and Popular Politics in Early Modern England*, str. 95-100.

⁸ Takvo shvaćanje "bune" preuzela sam od E. J. Hobsbawma. U *Primitive Rebels: Studies in Archaic Forms of Social Movement in the 19th and 20th Centuries* tvrdi da se narod obično bunio kako bi upozorio vlast na upozorjevanje. Prema njemu, bune nisu bile pobuna kojom se potkopavao uspostavljeni društveni poredak nego mehanizam za izražavanje političkih zahtjeva. O takvom poimanju bune vidi *Primitive Rebels: Studies in Archaic Forms of Social Movement in the 19th and 20th Centuries*, str. 109-21.

⁹ Podatke o suši i hladnoj zimi 1607-8. i opis oskudice William Combea pronašla sam u: George Bullough, *Narrative and Dramatic Sources of Shakespeare*, sv. 5, str. 558-60.

¹⁰ Citate iz *Koriolana* prevoditelj je naveo prema: William Shakespeare, *Koriolan* (prev. Milan Bogdanović), HIBZ, Zagreb 1943.

¹¹ Razlika između oblija više klase i oskudice niže klase vrlo je slična usporedbi neba sa zemljom kojom Hamlet ističe suptrotnost između kraljevske veličanstvenosti svoga oca, Starog Hamleta, i zloće svoga strica Klaudija. Vidi *Hamlet*, III. čin, iv. prizor.

¹² Više o vjerovanju renesansnih Engleza da je loše vrijeme Božja kazna vidi u: John Walter and Keith Wrightson, *Dearth and Social Order in Early Modern England, Rebellion, Popular Protest and the Social Order in Early Modern England*, str. 114-5.

¹³ Rasprave o Menenijevoj paraboli trbuha vidi u James Holstun, *Tragic Superfluity in Coriolanus*, str. 485-507; Andrew Gurr, *Coriolanus and the Body Politic*; Zvi Jagendorf, *Coriolanus: Body Politic and Private Parts*; Arthur Riss, *The Body Politic: Coriolanus and the Revolt of Language*. Nadahnute za svoju analizu Menenijeve parabole našla sam u Jagendorfovu članku.

¹⁴ Gaj Marcije dobio je ime Koriolan nakon što je predvodio rimsku vojsku u pobjedničkom pohodu na voličanski grad Koriole.